

18.9.2006

Dnr 3068/2/04

Beslutsfattare: Biträdande justitieombudsman Jukka Lindstedt

Föredragande: Justitieombudsmannasekreterare Pasi Pölönen

ANVÄNDNINGEN AV TELETVÅNGSMEDEL PÅ ÅLAND

1 ÄRENDE

Min föregångare, biträdande justitieombudsman Ilkka Rautio, beslöt 9.7.2003 med stöd av 4 § i lagen om riksdagens justitieombudsman på eget initiativ pröva vissa frågor som gällde Ålands polismyndighet, bl.a. frågan om användningen av teleövervakning och teleavlyssning på Åland.

Biträdande justitieombudsman Rautio gav 29.9.2005 ett beslut gällande polismyndigheten (dnr 1567/2/03). I detta beslut avskiljdes de frågor som gällde utredning av användningen av teleövervakning och -avlyssning för att behandlas separat. I detta ärende behandlar jag både Ålands polismyndighets och Ålands tingsrätts förfarande när det gäller användningen av teletvångsmedel och beslutsfattandet angående teletvångsmedlen.

- - -

3 AVGÖRANDE

Jag anser att tingsdomare A handlade i strid med 5 a § 2 mom. i lagen om offentlighet vid rättegång då han förordnade om sekretessbeläggning av rättegångsmaterialet. Vidare anser jag att han handlade i strid med 5 a kap. 7 § 1 mom. i tvångsmedelslagen då han fastställde giltighetstiden för teleövervakningstillståndet. Jag anser att tingsdomare A handlade felaktigt också vid behandlingen av ansökan om teleövervakning, eftersom varken den person som framställde yrkandet eller en av denne förordnad tjänsteman hade hörts personligen vid domstolen. Det hade inte heller upprättats något protokoll över ärendets behandling.

Jag anser att tingsdomare B handlade i strid med 5 a kap. 7 § 1 mom. i tvångsmedelslagen då han beviljade tillstånd till teleövervakning för en längre tid än en månad från dagen för ansökan. B upptäckte emellertid felet och rättade tingsrättens beslut.

Jag anser att kommissarie C och kommissarie D försummat att upprätta protokoll

över teleövervakningen på det sätt som förutsätts i 5 a kap. 8 § i tvångsmedelslagen. I ett ärende som kommissarie D ansvarade för verkar det enligt den skriftliga utredningen dessutom som om en person som blivit föremål för teleövervakning inte har informerats om användningen av tvångsmedlet.

Jag anser att polismästare E har försummat sin skyldighet att övervaka upprättandet av protokoll över teletvångsmedelsärendena.

Som motivering till mitt avgörande anför jag följande.

3.1

Ålands tingsrätt

3.1.1

Behandlingen av ansökningarna om teleövervakning

Enligt tvångsmedelslagens 5 a kap. 6 § 1 mom. (402/1995), dvs. enligt dess lydelse vid den aktuella tidpunkten, skall bestämmelserna om handläggning av häktningsärenden i 1 kap. i tillämpliga delar iakttas vid handläggning och avgörande av tillståndsärenden gällande teleavlyssning och teleövervakning. Enligt paragrafens 2 mom. (565/1997) skall ett yrkande som framställts av en anhållningsberättigad tjänsteman utan dröjsmål tas till behandling vid domstolen i närvaro av den tjänsteman som framställt yrkandet eller en av denne förordnad tjänsteman.

Tingsdomare F bifogade tre avgöranden till sin utredning och framhöll att handläggningen av teleövervakningsärenden alltid skett vid sammanträde i närvaro av antingen en anhållningsberättigad person eller en av denne förordnad tjänsteman.

Hovrättsråd B, som tidigare fungerade som lagman vid Ålands tingsrätt, uppgav att teleövervakningsärendena 01/14 och 02/1 (felaktigt 00/19) behandlats i lagmannens tjänsterum i närvaro av - - - och D. (Beslutets materiella lagstridighet behandlas nedan i avsnitt 3.2.3).

I fråga om teletvångsmedelsärendena PK 03/39 och PK 03/48 uppgav landskapsåklagare G att han hade en svag minnesbild av att kommissarie D skulle ha varit närvarande vid behandlingen av ärendena.

Tingsdomare A uppgav att han avgjort två ärenden under den tid förfrågan avsåg. Beträffande ärendet PK 01/02 hade A inte någon minnesbild av att sammanträdet skulle ha hållits i närvaro av sökanden. I ärendet PK 01/11 hade sökanden personligen inlämnat ansökan. Sammanträdet hölls i A:s arbetsrum vid tingsrätten.

Frånsett tingsdomare A:s beslut i ärendet PK 01/02 framgick det inte av utredningen att det under den tid utredningen avsåg (1.1.2001–30.6.2003) skulle

ha förekommit något lagstridigt förfarande när det gällde att personligen höra den som framställt tvångsmedelsyrkandet. Enligt utredningarna hade tingsrätten personligen hört den person som framställt yrkandet eller en person som denne förordnat.

När det gäller det andra tvångsmedelsärendet (PK 01/11) som A avgjort under nämnda tid har A konstaterat att det inte upprättats något protokoll över ärendets behandling (se nedan). Med tanke på att ärendet PK 01/02 behandlats och avgjorts före detta ärende anser jag det vara tillräckligt utrett att A inte heller upprättat något protokoll över behandlingen av ärendet PK 01/02 (protokollet ingår inte i det skriftliga material jag fått). En utredning av ärendet i efterhand måste sålunda i stor utsträckning baseras på minnesbilder.

Tingsdomare A har själv erinrat sig att ingen från polisens sida varit närvarande vid behandlingen av ärendet PK 01/02. Yrkandet i ärendet framställdes inte av Ålands polismyndighet utan av centralkriminalpolisens Åboenhet. Detta faktum stöder enligt min uppfattning antagandet om att den som framställde yrkandet inte personligen var närvarande vid Ålands tingsrätt. Enligt de uppgifter jag fått har den kriminalöverkommissarie som framställde teleövervakningsyrkandet sedermera gått i pension. Jag har inte ansett det nödvändigt att begära någon utredning av kriminalöverkommissarien.

I ljuset av den utredning jag haft tillgång till anser jag det vara tillräckligt utrett att den person som framställde yrkandet inte i enlighet med 5 a kap. 6 § 1 mom. i tvångsmedelslagen hördes personligen i samband med behandlingen av teletvångsmedelsansökan PK 01/02. Tingsdomare A ansvarar för det felaktiga förfarandet. Nedan behandlar jag närmare de fel som begicks vid behandlingen av ärendet.

3.1.2

Giltighetstiden för teleövervakningstillståndet PK 01/02 och protokollföringen av ärendet

Enligt det skriftliga materialet beviljade tingsdomare A 4.4.2001 teleövervakningstillstånd (PK 01/02) i fråga om två teleanslutningar. Polisen hade bett om uppgifter gällande perioden 1.1–31.3.2001. I beslutet uppgavs att "tillståndet gäller till 2.5.2001".

Enligt tvångsmedelslagens 5 a kap. 7 § 1 mom. (402/1995), dvs. enligt dess lydelse vid den tidpunkt då beslutet fattades, kan tillstånd till teleavlyssning och teleövervakning beviljas för högst en månad åt gången. Teleövervakningstillstånd kan också beviljas för en viss tid före tillståndsbeslutet. Denna tid kan vara längre än en månad.

A uppgav i sin utredning 15.2.2006 att han i det beslut som fattats 4.4.2001 (PK 01/02) p.g.a. oaksamhet antecknat att teleövervakningstillståndet gällde "till 2.5.2001" istället för den tid som angetts i yrkandet, dvs. 1.1–31.3.2001.

Avgörandet blev därför otydligt för den som endast haft tillgång till beslutet. Sökanden, som inte yrkat på rättelse av skrivfel, torde ha utgått från att tillståndets giltighetstid var 1.1–2.5.2001.

Som mitt ställningstagande konstaterar jag följande.

Såsom det framgår ovan har A medgett att anteckningen gällande giltighetstiden inte var korrekt i tvångsmedelsbeslutet/-tillståndet PK 01/02 som daterats 4.4.2001. Jag anser likaså att den giltighetstid som antecknats i tillståndsbeslutet, "till 2.5.2005", är felaktig. Beslutet är utformat på ett sådant sätt att det inte framgår huruvida beslutet eventuellt berättigar till teleövervakning för tiden före tillståndet beviljades.

De omständigheter som tingsdomare A framfört i sin utredning ger mig dessutom anledning att göra ytterligare ett påpekande. Polisen hade i det aktuella fallet ansökt om teleövervakningsuppgifter angående tiden 1.1–31.3.2001. Polisens yrkande framställdes 2.4.2001, vilket innebär att det i sin helhet avsåg teleidentifieringsuppgifter som gällde förgången tid. Med hänsyn till detta förefaller det faktum att man som giltighetstid för tingsrättens beslut antecknat "till 2.5.2001" ge polisen teleövervakningsrätt också för en tid för vilken polisen inte över huvud taget ansökt om teleövervakningstillstånd. Giltighetstiden i A:s beslut var sålunda tidsmässigt felaktig "i båda riktningarna". Jag anser det vara ett synnerligen allvarligt fel att tillståndet beviljades för en längre tid än vad ansökan avsåg.

Enligt vad centralkriminalpolisen uppgett hade polisen ansökt om att få teleövervakningsuppgifter av teleoperatören gällande tiden 1.1–31.3.2001, dvs. endast för den tid som polisen själv preciserat i sin ansökan. Det har således inte skett något fel i ärendet genom att polisen skulle ha begärt teleövervakningsuppgifter av operatören gällande en längre tidsperiod än vad som avsågs i den ansökan polisen tillställde tingsrätten. Eftersom tingsrättens beslut utformats felaktigt i fråga om giltighetstiden skulle polisen i princip ha haft en sådan möjlighet. Polisen är emellertid skyldig att också på eget initiativ kontrollera lagligheten av tingsrättens beslut om teletvångsmedelstillstånd och polisen bör inte verkställa ett tillstånd som enligt dess åsikt är felaktigt.

Tingsdomare A har dessutom i sin utredning till mig felaktigt framfört att teleövervakningstillståndets giltighetstid borde ha omfattat tiden 1.1–2.5.2001. Det är klart att en domstol inte kan bevilja teleövervakningstillstånd för en tid angående vilken polisen inte över huvud taget ansökt om teleövervakningsuppgifter.

Såsom ovan konstaterats (3.1.1) har det dessutom skett ett procedurfel vid ärendets behandling eftersom det inte upprättades något protokoll över behandlingen av teleövervakningsärendet. Enligt tvångsmedelslagens 5 a kap. 6 § 1 mom. (402/1995), som gällde vid den aktuella tidpunkten, skall bestämmelserna om handläggning av häkningsärenden i 1 kap. i tillämpliga

delar iakttas vid handläggning och avgörande av tillståndsärenden gällande teleavlyssning och teleövervakning. Den allmänna skyldigheten att protokollföra ärenden som behandlas vid en domstol grundar sig på 22 kap. 1 § i rättegångsbalken.

Försummelsen av protokollföringen kan bero på den omständighet som nämnts ovan i avsnitt 3.1.1, dvs. att den som framställde yrkandet eller en av denne förordnad tjänsteman inte hördes personligen då tvångsmedelsärendet behandlades vid domstolen.

3.1.3

Giltighetstiden för teleövervakningstillståndet PK 01/11 samt sekretessbeläggningen och protokollföringen av ärendet

Enligt den skriftliga utredningen hade kommissarie C i en skriftlig ansökan daterad 28.6.2001 ansökt om teleövervakningstillstånd för en teleanslutning gällande tiden 20.6–29.6.2001. Enligt ansökan gällde ärendet i detta skede "utredning om en försvunnen person". I ansökan hänvisade man till den bifogade anmälan om grovt frihetsberövande, dnr 6900/R/1006/01. Enligt denna anmälan hade det i samband med undersökningen av ett ärende som gällde en försvunnen person (6900/S/5490/01) uppdagats omständigheter som gav anledning att misstänka att personen i fråga inte var onåbar av fri vilja utan att det fanns skäl att misstänka att personen blivit utsatt för ett brott.

Enligt Ålands polismyndighets skriftliga utredning hade undersökningsledare C följande dag, dvs. 29.6.2001, sänt en ansökan som gällde samma teleanslutning och samma tid till Ålands tingsrätt. I avvikelse från den ansökan som gjorts dagen innan uppgavs det att denna senare ansökan gällde "teleövervakning i brottmål". I ansökan preciserades inte närmare vilket misstänkt brott det var fråga om.

Tingsdomare A vid Ålands tingsrätt beviljade 29.6.2001 teleövervakningstillstånd för den teleanslutning som avsågs i ansökan. Giltighetstiden för det tillstånd tingsrätten beviljade var 20.6–15.7.2001. Enligt beslutsmotiveringen var teleanslutningens innehavare "skäligen misstänkt för grovt frihetsberövande...". I beslutet anfördes vidare att "ärendets behandling och samtliga handlingar är sekretessbelagda tills annat bestäms." I ansökan eller beslutet nämndes inte vilken gärning misstanken avsåg eller vilket lagrum som var tillämpligt på fallet.

A uppgav att kommissarie C hade beställt tid för sammanträde i samband med behandlingen av ärende PK 01/11 och att denne personligen hade inlämnat handlingarna i ärendet. I ärendet förelåg misstanke om brott mot frihet, liv eller hälsa. Ett sammanträde hade hållits i ärendet men inget protokoll upprättats. På grund av avsaknaden av protokoll kunde A inte uppge huruvida teleövervakningstillståndets giltighetstid grundade sig på det faktum att sökanden vid det icke-protokollförda sammanträdet hade ändrat sitt yrkande eller huruvida det var fråga om felskrivning på grund av oaktsamhet från A:s sida. A uppgav vidare att sekretessförordnandet i beslutet var felaktigt, vilket berodde på

oaktsamhet från A:s sida. Avsikten var att sekretessen skulle upphöra vid den tidpunkt då den brottsmisstänkte senast skulle underrättas om användningen av tvångsmedlet. Sammanfattningsvis anförde A att behandlingen av ärendet tydde på att det år 2001 förekom brister i hans yrkesskicklighet när det gällde teleövervakning.

Som mitt eget ställningstagande konstaterar jag följande.

Enligt tvångsmedelslagens 5 a kap. 6 § 1 mom. (402/1995), som gällde vid den aktuella tidpunkten, skall bestämmelserna om handläggning av häkningsärenden i 1 kap. i tillämpliga delar iakttas vid handläggning och avgörande av tillståndsärenden gällande teleavlyssning och teleövervakning. Den allmänna skyldigheten att protokollföra ärenden som behandlas vid en domstol grundar sig på 22 kap. 1 § i rättegångsbalken.

Enligt utredningen hade man förfarit lagstridigt i ärendet eftersom det inte hade upprättats något protokoll över behandlingen av teleövervakningsärendet.

Avsaknaden av protokoll bidrar i stor utsträckning till att det inte klart framgår av den utredning jag fått varför teleövervakningstillståndet beviljades för tiden 20.6–15.7.2001, trots att polisen enligt den skriftliga utredningen hade ansökt om tillstånd för en tid som var ca två veckor kortare (20.6–29.6.2001). Ålands polismyndighet besvarade inte den uttryckliga fråga jag ställde om saken i min utredningsbegäran 27.2.2006. Tingsdomare A kunde i sin utredning inte längre erinra sig detaljerna i ärendet.

Jag frågade kommissarie C om saken eftersom hon var den som i tiden ansökte om teleövervakningstillståndet. Hon uppgav att hon framställt yrkandet personligen och att hon diskuterat ärendet med tingsdomare A. Under denna diskussion hade tiden för teleövervakningstillståndet enligt C troligtvis ändrats genom ett muntligt yrkande. C uppgav att hon endast under ett dygn, dvs. 29–30.6.2001, fungerade som undersökningsledare i ärendet. Därefter övertog kommissarie D rollen som undersökningsledare.

I ljuset av denna utredning anser jag det vara tillräckligt utrett att teleövervakningstillståndets giltighetstid kan förklaras genom att det skriftliga yrkandet ändrats under den muntliga behandlingen. Ärendet ger inte till denna del upphov till några åtgärder från min sida.

Enligt 5 a § 2 mom. (404/1995, sådant det lydde vid den aktuella tidpunkten) i lagen om offentlighet vid rättegång (945/1984) behandlas ett mål som gäller de tvångsmedel som avses i 5 a kap. i tvångsmedelslagen samt avkunnas beslut också vad gäller de tillämpade lagrummen och domslutet utan att allmänheten är närvarande. Beslutet och rättegångsmaterialet blir offentligt när den brottsmisstänkte senast skall underrättas om användningen av tvångsmedel, om inte domstolen beslutar något annat.

När ett ärende har överlämnats till åklagaren för prövning eller det annars har beslutats att förundersökningen skall avslutas, skall den misstänkte enligt tvångsmedelslagens 5 a kap. 11 § 2 mom. (402/1995, sådant det lydte vid den aktuella tidpunkten) underrättas om användningen av sådana tvångsmedel som avses i kapitlet. Om det inte inom ett år efter att användningen av tvångsmedel upphörde har fattats beslut om att undersökningen i ärendet avslutas eller ärendet inte har överlämnats till åklagaren för prövning, skall den misstänkte senast då underrättas om användningen av tvångsmedel. Av viktiga skäl som har samband med utredningen kan domstolen på framställning av undersökningsledaren besluta att den misstänkte skall underrättas om saken senare eller inte alls.

När det gäller sekretessbeläggningen har man medgett att det begåtts ett uppenbart fel i ärendet. Sekretessförordnandet står i strid med 5 a § 2 mom. i lagen om offentlighet vid rättegång. Jag anser att teleövervakningsbeslutets förordnande om att ärendet och handlingarna sekretessbelades även är speciellt utformat i det avseende att förordnandets giltighetstid har lämnats öppen och helt beroende av ett (eventuellt) framtida beslut. En sådan sekretessgrund är inte förenlig med den allmänna offentlighetslagstiftningen eller med bestämmelserna om rättegångens offentlighet, enligt vilka det i regel finns en bestämd tidsfrist för sekretessbeläggningen av en handling.

3.1.4

Sammanfattning angående tingsrättens förfarande

Jag har ovan i avsnitt 3.1.1 konstaterat att tingsdomare A handlade felaktigt vid behandlingen av teletvångsmedelsärendet PK 01/02 eftersom man inte i samband med behandlingen personligen hörde den person som framställt teleövervakningsyrkandet eller en av denne förordnad person.

Den utredning jag fått utvisa dessutom att det begicks flera andra fel i samband med de två teleövervakningsärendena (PK 01/02 och PK 01/11) som tingsdomare A behandlade och avgjorde. Han upprättade inte protokoll över ärendena och det förekom inexaktheter i fråga om giltighetstiden för båda teleövervakningstillstånden. Därtill grundade sig inte sekretessförordnandet i det senare beslutet på lag. A har medgett felen.

Nedan (i avsnitt 3.2.3) behandlar jag det lagstridiga fastställandet av giltighetstiden i det tvångsmedelsbeslut (PK 00/19 eller PK 02/1) som t.f. lagman B gav 17.1.2002.

3.2

Ålands polismyndighet

3.2.1

Utredningarnas innehåll

Enligt inrikesministeriets utlåtande hade Ålands polismyndighet upprättat fyra protokoll över användning av teleövervakning under tiden 1.1.2001–30.6.2003. Enligt polismästare E:s utredning hade man inte under denna tid använt teleövervakning i enlighet med 31 c § i polislagen på Åland.

I utlåtandet framhålls att inrikesministeriets föreskrift 7.1.1998 dnr 1/98 "Telekuuntelun ja -valvontan sekä teknisen tarkkailun järjestyminen poliisissa" inte har översatts till svenska. Inrikesministeriets anvisning 16.1.2003 (SM-2002-02731/Ri-2) "Teleavlyssning samt teleövervakning enligt 5 a kapitlet tvångsmedelslagen (450/1987)" är gällande 20.1.2003–19.1.2008 och finns sedan 28.1.2003 utlagd på polisförvaltningens elektroniska anslagstavla.

Inom polisförvaltningen tog man 1.1.2002 i bruk det s.k. TEPA-systemet för behandling av ärenden gällande polisens teletvångsmedel. Detta system som gällde användning av hemliga tvångsmedel upprätthölls av centralkriminalpolisen. Systemet användes fram till 31.10.2004 då det ersattes med det nya SALPA-systemet (systemet för behandling av ärenden gällande hemliga tvångsmedel). Det tidigare TEPA-systemet var helt finskspråkigt. Polismästare E uppgav i sin utredning daterad 15.12.2003 att detta medfört betydande problem eftersom undersökningsledaren inte behärskade finska.

I sitt utlåtande daterat 29.6.2006 framhöll E att det nya SALPA-systemet också är svenskspråkigt, vilket möjliggör en realtidsuppföljning av användningen av teletvångsmedel. Inom det tidigare systemet gavs inte direkt tillgång till uppgifterna om teletvångsmedelsärenden.

3.2.2

Grovt frihetsberövande (6900/S/5490/01)

Tingsrätten hade 29.6.2001 beviljat ett teleövervakningstillstånd (PK 01/11) för tiden 20.6–15.7.2001 för utredning av det grova frihetsberövande som var föremål för förundersökning med anledning av brottsanmälan 6900/S/5490/01 (se ovan avsnitt 3.1.3). Kommissarie C:s ansökan som var daterad 28.6.2001 avsåg teleövervakningsuppgifter som hänförde sig till tiden 20.6–29.6.2001. Avsikten med ansökan var dels att utreda om en försvunnen person stått i kontakt med en viss person, dels att avvärja fara för liv eller hälsa. Varken i ansökan eller i beslutet nämndes något lagrum.

Enligt 5 a kap. 8 § i tvångsmedelslagen skall det föras protokoll över användningen av de tvångsmedel som avses i kapitlet. Närmare bestämmelser om protokollet utfärdas genom förordning. I 25 a § i förordningen om förundersökning och tvångsmedel (575/1988) anges närmare vilka omständigheter som skall antecknas i det protokoll som skall föras över teleavlyssning, teleövervakning och teknisk observation.

I protokollet över teleavlyssning, teleövervakning och teknisk observation antecknas enligt 25 a § i förordningen om förundersökning och tvångsmedel i

fråga om teleövervakning: a) i tillämpliga delar uppgifterna i 1 punkten underpunkterna a–d (den domstol som beviljat tillståndet och datumet för tillståndet, personuppgifterna för den person som är föremål för åtgärden och uppgifter om teleanslutningen, uppgifter om det brott som utreds, giltighetstiden för tillståndet och eventuella andra villkor för tillståndet samt uppgifter om den undersökningsledare som ansvarar för åtgärden), b) när en teleanslutning tillfälligt stängdes och när den öppnades på nytt, c) grunden för att inhämta identifieringsuppgifter enligt 5 a kap. 3 § 2 mom. i tvångsmedelslagen och 29 § 2 mom. i telelagen samt uppgifter om den tjänsteman som fattat beslutet, samt d) när och hur den domstol som beviljat tillstånd till teleövervakning och den brottsmisstänkte underrättades om inhämtande av identifieringsuppgifter i de fall som avses i 5 a kap. 3 § 1 mom. i tvångsmedelslagen.

Enligt inrikesministeriets utlåtande hade det inte upprättats något protokoll över teleövervakningen. I detta avseende anser jag att det förekommit en uppenbar försummelse i ärendet. Denna försummelse kan inte förklaras med avsaknaden av en svensk översättning av inrikesministeriets eller centralkriminalpolisens anvisningar, eftersom protokollföringsskyldigheten grundar sig på en lag som stiftats av riksdagen.

Enligt utredningen fungerade kommissarie C som undersökningsledare i ärendet vid den tidpunkt då ansökan om teleövervakning gjordes och hon är således ansvarig för att protokollföringen försumrades. Enligt min uppfattning borde hon ha antecknat de uppgifter som hörde samman med tingsrättens tillståndsbeslut. Enligt utredningen övertog kommissarie D 1.7.2001 rollen som undersökningsledare och han är således ansvarig för att de senare uppgifterna om tvångsmedelsärendet inte protokollfördes.

Jag har ovan (i avsnitt 3.1.3) konstaterat att det begicks flera fel i samband med domstolsbehandlingen av ärendet PK 01/11. Enligt den utredning jag fått i ärendet kan avvikelserna mellan den tid som uppgavs i det skriftliga teleövervakningsyrkandet och giltighetstiden för tvångsmedelstillståndet förklaras med att yrkandet muntligen ändrats vid tingsrätten. I detta avseende var polisens förfarande inte lagstridigt. En omständighet som emellertid förblir oklar är varför det fanns behov av att ännu samma dag (29.6.2001) ändra det skriftliga yrkandet.

3.2.3

Undersökning av ett narkotikabrott (6900/R/36/02)

Kommissarie D ansökte 16.1.2002 om teleövervakningstillstånd angående två misstänkta personers (X och Y) teleanslutningar i syfte att utreda ett narkotikabrott. I ansökan begärdes uppgifter gällande perioden 1.1–28.2.2002. T.f. lagman B vid Ålands tingsrätt beslöt 17.1.2002 (PK 00/19) bevilja teleövervakningstillstånd för den tid som nämndes i ansökan.

I det beslut som fåtts från polisen har tillståndets giltighetstid ändrats för hand så att giltighetstiden upphör en månad tidigare, dvs. 30.1.2002. Motsvarande

rättelse har inte gjorts i den tillståndshandling som fåtts från Ålands tingsrätt. Denna har visserligen ändrats för hand så att ärendets diarienummer enligt diariebladet är PK 02/1.

Ålands polismyndighet har upprättat tre protokoll (dnr 155/2002, 154/2002 och 149/2002) över tillståndet PK 00/19 (egentligen PK 02/1) som beviljades 17.1.2002.

Inrikesministeriets polisavdelning konstaterade i sitt utlåtande att två teleövervakningstillstånd som beviljats av Ålands tingsrätt fogats till handlingarna. I det ena beslutet var giltighetstiden 1.1.2002–28.2.2002 (PK 02/1). I det andra beslutet var giltighetstiden 1.1.2002–28.2.2002 och denna hade med penna korrigerats till 1.1.2002–30.1.2002 (PK 00/19). Enligt protokollet **149/2002** hade detta tillstånd inte utnyttjats utan istället hade ett nytt tillstånd sökts. Protokollet som är daterat 3.12.2003 gäller den misstänkte personen X. Enligt protokollet hade kommissarie D personligen 26.11.2002 gjort en anmälan till domstolen. (Det har inte preciserats vad anmälan gällde.)

Inrikesministeriet anförde vidare att det med samma PK-nummer (00/19) redan fanns ett protokoll över teleavlyssning (**155/2002**). Också detta protokoll gäller den misstänkte personen X. Inrikesministeriet ansåg att protokollet 155/2002 är felaktigt i det avseende att protokollet inte innehåller något omnämnande av tidpunkten för användningen av tvångsmedlet eller av tidpunkten för granskningen av materialet. I protokollet uppges inte heller när den misstänkte underrättats om användningen av tvångsmedlet.

Enligt protokollet dnr 155/2002 som daterats 10.12.2003 hade den domstol som beviljat tillståndet 10.12.2003 underrättats om att användningen av tvångsmedlet upphört samt om att den misstänkte X underrättats om saken. Enligt protokollet hade den misstänkte X underrättats om tvångsmedlet i samband med ett förhör (för vilket datumet inte anges). - - -

Inrikesministeriet uppgav också att det med samma PK-nummer (00/19) redan fanns ett protokoll (**154/2002**) över teleövervakning. Protokollet som är daterat 10.12.2003 gäller den brottsmisstänkte Y. Enligt protokollet hade den domstol som beviljat tillståndet underrättats om saken 10.12.2003, dvs. samma dag som protokollet är daterat. Den misstänkte Y hade enligt protokollet underrättats om tvångsmedlet i samband med ett förhör. Tidpunkten hade inte heller i detta fall preciserats.

Jag förenar mig om de synpunkter som inrikesministeriet i sitt utlåtande anför om de fel och brister som förekommit i protokollföringen. Kommissarie D som fungerade som undersökningsledare i ärendet är också ansvarig för felen.

De dokumentkopior jag fått ger inte någon förklaring till varför Ålands tingsrätt fattade två beslut med olika giltighetstider i ärendet (PK 00/19 och PK 02/1). Jag frågade Ålands polismyndighet huruvida det var fråga om att tidsangivelsen i

kommissarie D:s ursprungliga ansökan som är daterad 16.1.2002 var felaktig (eftersom man anhållit om teleövervakningsuppgifter för över en månad framöver, vilket inte är möjligt enligt lagen) och tillståndets giltighetstid ändrats för hand efter att denna omständighet uppdagats, så att giltighetstiden upphörde 30.1.2002 istället för 28.2.2002.

Kommissarie D vid Ålands polisinrättning uppgav 29.5.2006 i sin utredning att han troligtvis hade begärt teleövervakningsuppgifter för tiden 1.1–28.2.2002, vilket tingsrätten även beviljat tillstånd till. Enligt D hade förmodligen varken han eller tingsrätten observerat att tiden för övervakning enligt 5 a kap. 7 § 1 mom. i tvångsmedelslagen får vara högst en månad.

I samma ärende bad jag även om utredning av (dåvarande) tingsdomare B som beviljade teleövervakningstillståndet. Han konstaterade att Ålands tingsrätt med B som ordförande 17.1.2002 hade beviljat teleövervakningstillstånd för tiden 1.1–28.2.2002, trots att tillståndet hade kunnat meddelas för högst en månad framöver från beslutsdatumet. Enligt B hade man vid tingsrätten nästan omedelbart konstaterat att tillståndets giltighetstid var oriktig. Tingsrätten inbegärde genast sökandens expedition för rättelse. Expeditionen rättades i B:s frånvaro. I övrigt blev rättelsen uppenbarligen ogjord och glömdes sedan bort. En annan möjlighet är att en eventuell kopia av den rättade expeditionen kommit på avvägar. Rättelsen har i varje fall gjorts vid domstolens kansli på initiativ av domstolen och på B:s uttryckliga order. B hade också ett minne av att han personligen skulle ha upprättat själva beslutet om teleövervakningen eftersom ingen sekreterare var tillgänglig – en omständighet som kan ha bidragit till att diarienumret är felaktigt i beslutet men riktigt i tillståndshandlingen och på omslaget.

B har medgett att han begått ett uppenbart fel i ärendet. Ansökan behandlades under tidspress och utan assistans av en sekreterare. Det särskilda utredningsintresset i ärendet bidrog också till att B inte fäste tillräcklig uppmärksamhet vid den tid för vilken polismyndigheten yrkade på teleövervakning. B påpekade att det inte orsakats någon rättsförlust eller skada eller något men i ärendet och att felet genast åtgärdats.

Jag anser att kommissarie D handlat lagstridigt vid formuleringen av giltighetstiden i ansökan om teleövervakning. Det teleövervakningsyrkande som D framställde saknade delvis laglig grund.

Jag anser att t.f. lagman B likaså handlat lagstridigt då han beviljat teleövervakningstillstånd för en längre tid än vad som är möjligt enligt bestämmelserna i 5 a kap. i tvångsmedelslagen. B har emellertid upptäckt felet och vidtagit åtgärder för att rätta det på det sätt som framgår av utredningen. Vid bedömningen av förfarandets klandervärdhet bör man beakta denna omständighet, liksom det faktum att det inte visats att felet skulle ha orsakat några rättsförluster eller men.

3.2.4

Undersökning av två narkotikabrott (6900/R/117/03 och 6900/R/2054/02)

6900/R/117/03. I en ansökan daterad 6.2.2003 ansökte kommissarie D om tillstånd till att inhämta teleövervakningsuppgifter för tiden 1.1–6.2.2003 angående teleanslutningarna för två personer som var misstänkta för narkotikabrott (L och U). Ålands tingsrätt beviljade genom sitt beslut 6.2.2003 PK 03/39 i enlighet med ansökan teleövervakningstillstånd för både L:s och U:s anslutningar.

Enligt den skriftliga utredningen upprättade polisen ett protokoll endast i fråga om den misstänkte L (i det material jag haft tillgång till finns inget protokoll över teleövervakningen av U:s anslutning). Enligt det protokoll som daterats 10.12.2003 (**268/2003**) har anmälan (uppenbarligen om avslutad användning av tvångsmedel) till den domstol som beviljat tillståndet gjorts 10.12.2003, samtidigt som domstolen fått meddelande om att den misstänkte underrättats om saken. Enligt protokollet hade den misstänkte (L) underrättats om saken i samband med ett förhör. Det uppgavs inget datum för förhöret.

Enligt protokollet gällde ärendet det teleövervakningstillstånd PK 03/62 som Ålands tingsrätt beviljat 6.2.2003. Anteckningen i protokollet är emellertid felaktig eftersom det är fråga om det ovan nämnda tvångsmedelsärendet dnr PK 03/39 (03/62 är beslutets nummer).

Vid inrikesministeriet ansåg man att protokollet 268/2003 har följande brister; tidpunkten för användningen av tvångsmedlet saknas, liksom tidpunkten för granskningen av upptagningen. Av protokollet framgår inte heller när den misstänkte underrättats om användningen av tvångsmedlet.

6900/R/2054/02. Med anledning av ett misstänkt narkotikabrott ansökte kommissarie D 18.2.2003 om tillstånd till övervakning av sammanlagt fyra teleanslutningar som använts av tre brottsmisstänkta (L, X och KL). Ansökan avsåg tiden 1.10.2002–31.12.2002.

I det yrkande som daterats 25.2.2003 och som upprättats med hjälp av TEPA-systemet specificerades en misstänkt person (X) som hade två teleanslutningar. I yrkandet specificerades också de två andra nämnda personernas (L och KL) teleanslutningar. Dessa nämndes inte i yrkandet som brottsmisstänkta, trots att de var misstänkta enligt den brottsanmälan som gjorts i ärendet (6900/R/2054/02).

Ålands tingsrätt beslöt 19.2.2003 (dnr PK 03/48) i enlighet med yrkandet bevilja tillstånd till teleövervakning i fråga om de nämnda fyra anslutningarna.

Enligt polisens protokoll daterat 10.12.2003 (**381/2003**) hade anmälan till den domstol som beviljat tillståndet gjorts 10.12.2003 (uppenbarligen om avslutad användning av tvångsmedel), samtidigt som domstolen fått meddelande om att

den misstänkte underrättats om saken. Enligt protokollet hade den misstänkte X underrättats om saken i samband med ett förhör. Det uppgavs inte någon närmare tidpunkt för förhöret.

I de handlingar jag haft tillgång till finns det ingenting som tyder på att det upprättats något protokoll i fråga om de två andra misstänkta. Det enda protokoll som upprättats i ärendet (dnr 381/2003) innehåller inte heller någon anteckning om att de misstänkta L och KL skulle ha underrättats om teleövervakningen. Kommissarie D uppgav i sin tilläggsutredning 29.5.2006 att också L och KL underrättats om användningen av tvångsmedlet i samband med att de förhördes. Enligt D berodde avsaknaden av protokoll troligtvis på att databasen för teletvångsmedel vid den aktuella tidpunkten var helt finskspråkig. Protokoll och andra handlingar måste därför upprättas tillsammans med anställda vid centralkriminalpolisen som behärskade finska.

Vid inrikesministeriet ansåg man att protokollet 381/2003 har samma brister som protokollet 268/2003, dvs. tidpunkten för användning av tvångsmedlet saknas, liksom tidpunkten för granskning av upptagningen. Av protokollet framgår inte heller när den misstänkte underrättats om användningen av tvångsmedlet.

Jag förenar mig om de synpunkter inrikesministeriet framfört i sitt utlåtande. Kommissarie D fungerade som undersökningsledare i båda ärendena och han ansvarar således för den bristfälliga protokollföringen.

3.2.5

Bedömning av polisens förfarande

Enligt utredningen hade det över huvud taget inte upprättats något protokoll i ett av de undersökta ärendena (6900/S/5490/01). Enligt den utredning jag fått framgår det emellertid att protokollföringen inte heller i de ärenden som refererats ovan i punkterna 3.2.2–3.2.4 varit felfri.

Det är iögonenfallande att nästan alla protokoll (154/2002, 155/2002, 268/2003 och 381/2003) är daterade 10.12.2003 och att också meddelandet till domstolen i dessa ärenden gjorts 10.12.2003. Protokollet 149/2002 skiljer sig från de andra i och med att det är daterat 3.12.2003 och meddelandet till domstolen gjorts 26.11.2002. När det gäller tidpunkten för meddelandet torde skillnaden kunna förklaras med att tillståndet i fråga enligt vad som antecknats i protokollet inte användes, utan man hade ansökt om ett nytt tillstånd i ärendet (över vilket protokollen 154/2002 och 155/2002 upprättats).

Polismästare E:s första utredning till justitieombudsmannen i detta ärende är daterad 15.12.2003. Detta är enligt min åsikt ett starkt indicium för att det över huvud taget inte upprättats några protokoll i samband med prövningen av ärendena. Det har troligtvis blivit aktuellt att upprätta protokollen först i det skede då inrikesministeriet genom sitt brev 17.11.2003 bad Ålands polismyndighet om en utredning som underlag för sitt utlåtande.

Protokollföringsskyldigheten framgår av officiella lagar både på finska och på svenska, dels av 5 a kap. 8 § i tvångsmedelslagen, dels av 25 a § i förordningen om förundersökning och tvångsmedel i fråga om teleövervakning. Skyldigheten att iakttä 25 a § i förordningen om förundersökning och tvångsmedel i fråga om teleövervakning, där innehållet i det protokoll som skall upprättas i ett teletvångsmedelsärende regleras, är inte beroende av inrikesministeriets anvisningar.

Vid den aktuella tidpunkten var polisförvaltningens interna svenskspråkiga anvisningar onekligen bristfälliga. T.ex. inrikesministeriets föreskrift dnr 1/98 om ordnande av teleavlyssning och teleövervakning samt teknisk observation inom polisen, vilken tillämpades år 2001, fanns inte att tillgå på svenska. När det gäller teletvångsmedlen skedde det dessutom vid denna tidpunkt en väsentlig förändring i fråga om verksamhetsbetingelserna, då ärendehanteringssystemet TEPA togs i bruk inom polisförvaltningen. Systemet var helt finskspråkigt, vilket otvivelaktigt har kunnat orsaka problem när det gällt att föra in fullständiga och exakta uppgifter i systemet. I avvikelse från det nuvarande SALPA-systemet tillät TEPA-systemet att också "tekniskt" bristfälliga protokoll och andra dokument upprättades.

Vid bedömningen av klandervärdheten i fråga om Ålands polismyndighets förfarande har jag beaktat det faktum att svenskspråkiga anvisningar saknades. När det gäller behandlingen av dessa ärenden kan man dessutom ta hänsyn till den brist på rutin som framgår av utredningarna.

De språksvårigheter som TEPA-systemet orsakade vid upprättandet av protokoll berättigade emellertid inte till åsidosättande av lagens och förordningens detaljerade och tvingande bestämmelser angående protokollföringsskyldigheten. Protokollföringen kunde ha skett på något annat sätt, t.ex. med stöd av polisrättingens allmänna formulär eller t.o.m. formfritt, på undersökningsledarens ansvar.

Jag anser att polismästare E vid Ålands polismyndighet försummat sin skyldighet att övervaka upprättandet av protokoll i teletvångsmedelsärendena.

I åtminstone ett ärende förefaller polisens förfarande emellertid enligt den skriftliga utredningen ha varit felaktigt också i andra avseenden än i fråga om protokollföringen.

När ett ärende har överlämnats till åklagaren för prövning eller det annars har beslutats att förundersökningen skall avslutas, skall den misstänkte enligt tvångsmedelslagens 5 a kap. 11 § 2 mom. (402/1995, sådant det lydde vid den aktuella tidpunkten) underrättas om användningen av sådana tvångsmedel som avses i kapitlet. Om det inte inom ett år efter att användningen av tvångsmedel upphörde har fattats beslut om att undersökningen i ärendet avslutas eller ärendet inte har överlämnats till åklagaren för prövning, skall den misstänkte

senast då underrättas om användningen av tvångsmedel. Av viktiga skäl som har samband med utredningen kan domstolen på framställning av undersökningsledaren besluta att den misstänkte skall underrättas om saken senare eller inte alls.

Enligt den skriftliga utredningen hade Ålands polismyndighet inte i dessa ärenden ansökt om domstolens tillstånd till att underrätta den misstänkte om saken senare eller till att inte alls underrätta den misstänkte om tvångsmedlet.

Enligt polisens protokoll 268/2002 hade den andre misstänkte (U) som var föremål för teleövervakning inte alls underrättats om användningen av tvångsmedlet. Kommissarie D som var undersökningsledare i detta ärende är således ansvarig för att en person som varit föremål för tvångsmedel uppenbarligen inte underrättats om saken i enlighet med 5 a kap. 11 § 2 mom. i tvångsmedelslagen. När det gäller denna anmärkning måste man emellertid beakta att sakläget inte längre i efterskott kan fastställas på ett tillförlitligt sätt, eftersom protokollföringen av ärendena verkar ha varit bristfällig i flera avseenden.

4 ÅTGÄRDER

Med stöd av 10 § 1 mom. i lagen om riksdagens justitieombudsman ger jag för framtiden tingsdomare A en anmärkning för det lagstridiga förfarande som beskrivs ovan i avsnitten 3.1.1–3.1.4. I detta syfte sänder jag honom en kopia av detta beslut.

Jag meddelar för kännedom t.f. lagman B min uppfattning om hans felaktiga förfarande. Denna uppfattning har framförts ovan i avsnitt 3.2.3. I detta syfte sänder jag honom en kopia av detta beslut.

Jag meddelar för kännedom kommissarie C min uppfattning om hennes försummelse att upprätta teleövervakningsprotokoll. Denna uppfattning har framförts ovan i avsnitten 3.2.2 och 3.2.5. I detta syfte sänder jag C en kopia av detta beslut.

Med stöd av 10 § 1 mom. i lagen om riksdagens justitieombudsman ger jag för framtiden kommissarie D en anmärkning för det lagstridiga förfarande som beskrivs ovan i avsnitten 3.2.3–3.2.5. I detta syfte sänder jag D en kopia av detta beslut.

Jag meddelar för kännedom polismästare E min uppfattning om hans felaktiga förfarande. Denna uppfattning har framförts ovan i avsnitt 3.2.5. I detta syfte sänder jag honom en kopia av mitt beslut.

Jag sänder också en kopia av detta beslut till Ålands tingsrätt, inrikesministeriet samt till Ålands landskapsregering för kännedom.